

/e/ subjacents en síl·laba final àtona travada per /w/ (*cantàv[ə]u, perdív[ə]u, cantàv[o]u, perdív[o]u*). Dins el capítol de la flexió verbal, cal destacar també la comparació de les dades actuals amb les que recollí Antoni M. Alcover a principis del segle xx a la Seu d'Urgell i a Organyà (localitat propera a Coll de Nargó), mitjançant la qual proporciona la autora una interessant perspectiva diacrònica de cadascuna de les variables seleccionades.

En conclusió, l'aprofundit estudi que conté el llibre de la Dra. Massanell demostra indefectiblement les hipòtesis de què partia, és a dir, la total estandardització i orientaltització de la varietat nord-occidental de la Seu d'Urgell, fet que també es palesa en els parlants més joves de Coll de Nargó, com a conseqüència de la seva relació amb la capital de la comarca pels seus estudis, però no així en els adults i grans d'aquella petita població, molt més conservadors lingüísticament. Alhora s'observa que la diferència entre la parla actual i la parla d'inici de segle és molt més gran a la Seu d'Urgell que a Coll de Nargó, paral·lelament a les transformacions que han experimentat ambdós municipis. Es comprova, així mateix, que totes les franges d'edat de Coll de Nargó presenten un grau d'inseguretat molt més accentuat que a la Seu d'Urgell, amb una barreja de formes pertanyents a sistemes diferents. Per últim, es constata en els joves la pressió de l'ortografia en l'abandó de la pronúncia tradicional a favor de solucions que concorden amb les escrites (masculins amb el sufix *-ista* i no *-ist[e]*, formes verbals de tercera persona acabades en *-a* i no en [e], mots començats amb *e* àtona i no [a]).

L'obra de la Dra. Massanell que hem ressenyat en aquestes pàgines només mereix paraules de felicitació i lloança per la seva magnitud, per la seva transcendència i per la seva projecció de futur (de fet, ha esdevingut la gènesi de la recerca «*Feve temps que no diva tants verbs!*». *Manteniment i transformació de paradigmes verbals en el català nord-occidental del tombant de segle*, publicada en 2012). Cal remarcar —ho hem dit ja en algun moment— la meticulositat amb què l'autora tracta cada fase de la investigació, cada part del llibre, cada aspecte de l'anàlisi lingüística; fins i tot el capítol dedicat a la bibliografia, on no ofereix una simple relació de referències, sinó que comenta breument cadascun dels títols proporcionats amb una síntesi del seu contingut. A més, en un apèndix posa a l'abast del lector el material aplegat, mitjançant la transcripció de totes les dades recollides a través de les enquestes, fet que dona un valor afegit al conjunt de la publicació.

Javier GIRALT LATORRE
Universitat de Saragossa

MASSANELL I MESSALLES, Mar (2012): «*Feve temps que no diva tants verbs!*». *Manteniment i transformació de paradigmes verbals en el català nord-occidental del tombant de segle*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 237 p. + CD.

Per als qui centrem els nostres interessos en l'estudi del català nord-occidental i, encara més, ens dediquem a la Filologia Catalana des de la perifèria, sempre és motiu de joia la publicació de monografies que aprofundeixen la realitat lingüística de les àrees que se situen lluny del centre neuràlgic de la normativització del català i, àdhuc, més enllà de la frontera administrativa dels territoris que oficialment parlen català. Aquest és el cas del llibre que presentem aquí, elaborat per Mar Massanell i Messalles, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona, i resultat de la tercera part de la seva tesi doctoral titulada *La progressió d'isoglosses d'est a oest en el català del Principat: sis estudis de cas* (2009), dirigida pel Dr. Joan Veny i tutoritzada per la Dra. Mila Segarra.

L'objectiu central de la investigació duta a terme per la Dra. Massanell en aquest llibre és determinar, en una primera aproximació a la realitat dialectal nord-occidental, els efectes que sobre aquest geolèct ha exercit des dels registres formals la varietat estàndard difosa a través del sistema educatiu i dels mitjans de comunicació de massa catalans, a partir de l'adveniment de la democràcia a Espanya i després de la presa d'un procés d'estandardització de la llengua catalana dins el Principat. Aquest context històric i sociopolític ha afavorit una ràpida expansió d'un model supradialectal que, tanmateix, reposa

fonamentalment sobre el dialecte central, el qual ha esdevingut el més prestigiós, sobretot en els aspectes morfològics, malgrat la ferma voluntat de l'Institut d'Estudis Catalans d'aconseguir un estàndard polimòrfic i composicional que reflecteixi tota la variació que singularitza la nostra llengua. A partir d'una prospecció inicial a la comarca de l'Alt Urgell, la Dra. Massanell dedueix que el mètode de recerca que hi ha aplicat és extrapolable a pràcticament tot l'àmbit del català nord-occidental, de manera que enllesteix la confecció d'un corpus amb dades de tots els territoris pertanyents a l'àrea dialectal susdita. I cal fer una advertència abans d'entrar en detall: encara que les dades utilitzades en l'estudi foren aplegades durant els anys 1994 i 1996, esdevenen totalment vàlides i valuoses, perquè són una demostració empírica d'una situació de canvi lingüístic generada per uns fets històrics i les transformacions socials, polítiques i culturals que aquests fets han provocat (o no) dins el Principat de Catalunya i la Franja d'Aragó.

Després dels agraïments adreçats a les persones que han estat importants al llarg de l'elaboració d'aquesta investigació, hi ha un primer capítol, titulat «Una prospecció preparatòria. Efectes de l'edat i de l'entorn poblacional en el procés d'orientalització del català parlat a l'Alt Urgell» (p. 17-49), que recull els resultats d'un estudi efectuat a la comarca de l'Alt Urgell, un dels territoris nord-occidentals més orientalitzats, estudi que pren com a base les enquestes realitzades en dues localitats properes: Coll de Nargó, nucli rural de 439 habitants, i la Seu d'Urgell, capital de comarca de 10.374 habitants i petita ciutat amb un fort component turístic. Els informants entrevistats han estat dotze, distribuïts en tres franges d'edat (joves, adults i vells), i han estat sotmesos a un mateix qüestionari relacionat amb les principals isoglosses entre el català nord-occidental i el central (tant de la morfologia verbal com de la nominal), així com a la producció d'un text oral lliure en el qual reflexionen sobre la pròpia parla. Tot i que l'arribada de la influència del català estàndard (i del central) és clara en les dues localitats citades, es palesa que els resultats obtinguts i, per tant, el grau de penetració varien en funció de les edats i de la localitat d'origen. Pel que fa al primer paràmetre, les dades revelen un grau considerable d'abandonament de les formes tradicionals per part dels joves dels dos municipis, però també per part de la població adulta i vella de la Seu d'Urgell. Pel que fa al segon, es pot dir que la morfologia flexiva ha passat a integrar-se quasi totalment en el català central a la Seu d'Urgell, mentre que a Coll de Nargó, malgrat haver-hi innegables tendències de canvi, aquest sembla força més lent, frenat potser per la resistència a perdre els elements dialectals identificadors. En conclusió, aquest estudi ja proporciona evidències del fet que, des de l'inici del procés de normalització lingüística a Catalunya, el dialecte nord-occidental ha rebut una pressió creixent de la varietat estàndard a través de l'ensenyament i dels mitjans de comunicació, de manera que les formes lingüístiques normatives, sovint coincidents amb les del català central, han penetrat en la parla de la població d'aquest territori, especialment entre els joves i en les àrees urbanes.

Tal com manifesta l'autora, aquest treball sobre l'Alt Urgell ha esdevingut dins el conjunt de la recerca un assaig per a plantejar una investigació territorialment més àmplia que abraça tot el català nord-occidental, mantenint com a objectiu principal descobrir-hi indicis de canvi lingüístic a favor del català estàndard i del central. En el capítol segon, titulat «La constitució d'un corpus per a l'estudi del canvi morfològic en el català nord-occidental del segle xx» (p. 51-126), la Dra. Massanell, d'una manera molt acurada i detallada, repassa les circumstàncies externes que han afectat el dialecte nord-occidental en l'últim quart del segle passat, les quals poden ser sintetitzades en dues: una de tipus sociopolític, com és l'adveniment de la democràcia i la creació de l'estat de les autonomies, que va suposar l'increment de la fragmentació administrativa del territori nord-occidental, ja que la Franja d'Aragó va quedar sota els designis d'un govern autònom que lluny ha estat de dur a terme mesures a favor de la llengua catalana d'acord amb les que ha desenvolupat la Generalitat de Catalunya; i una altra de caire politicolingüístic, ja que el procés de normalització lingüística desenrotllat al Principat ha propiciat la difusió efectiva d'un estàndard basat en la modalitat central de l'idioma, cosa que, ni de bon tros, ha succeït en les terres aragoneses catalanòfones (l'únic contacte dels aragonesos amb l'estàndard ha estat a través de TV3 i les classes voluntàries de català als centres d'ensenyament).

Partint d'aquestes observacions, la Dra. Massanell examina les possibilitats que proporciona el context descrit d'analitzar el canvi lingüístic a tota l'àrea del català nord-occidental, la qual cosa li permet d'establir set hipòtesis de treball i dos objectius (p. 106-108). A continuació exposa la planificació

d'aquesta recerca (p. 108-122): en primer lloc, descriu la confecció del qüestionari, que inclou aspectes relatius a la flexió nominal, la cliticització (articles i pronoms febles) i la flexió verbal, a banda d'alguns altres de fonètics com a informació complementària; i després aborda el disseny del treball de camp, que comprèn el traçat de la xarxa geogràfica i la caracterització dels informants. Finalment explica quin ha estat el procés de recollida de les dades sobre el terreny i de constitució del corpus definitiu emmagatzemat en una base de dades que conté tots els materials transcrits i que són a l'abast de l'investigador en un CD enganxat a la contraportada del llibre. Justament el fet de demostrar que aquest corpus és realment útil i proporciona dades interessants sobre el procés d'orientalització i estandardització del subdialecte nord-occidental, ha motivat que la Dra. Massanell hagi desenvolupat dues recerques més, presentades en els capítols tercer i quart del llibre.

El capítol tercer «Un estudi de cas com a validació. La vitalitat dels trets subdialectals en la morfologia verbal tortosina: una qüestió d'edat i de fronteres» (p. 126-150) s'ocupa només de l'àrea corresponent al subdialecte tortosí i, a partir de la selecció d'algunes de les dades recollides, confirma el caràcter notablement conservador d'aquest àmbit dialectal, que contrasta clarament amb el de l'Alt Urgell (segons es pot comprovar al cap. 1 del llibre). En aquesta ocasió, la mostra d'informadors és més àmplia perquè el territori estudiat també és més extens. En concret, seixanta informadors procedents de les deu localitats visitades a les comarques del Baix Ebre, el Montsià, la Ribera d'Ebre, la Terra Alta, sota administració catalana, i el Matarranya, sota administració aragonesa. L'anàlisi se centra en tres variables verbals: el sincretisme entre les persones 4a i 5a del present de subjuntiu (*vol que cantéssem*) i de l'imperfet de subjuntiu (*volia que cantéssem*), la velarització de formes verbals (*pèrdego, sèntiga, servísquiter*) i la vocal de l'increment dels verbs incoatius (*servixo, servixco, servisco, etc.*). En conjunt, l'estudi d'aquestes tres variables verbals demostra que el tortosí és una varietat que conserva de manera notable els trets lingüístics que li donen entitat, encara que es detecten indicis d'orientalització, especialment entre els joves de l'àrea administrativament catalana i contràriament al que s'observa a la comarca aragonesa del Matarranya.

En l'últim capítol, «Una mostra d'explotació del corpus. Gradació de la pervivència dels incoatius amb *i* en els diversos territoris nord-occidentals i factors que hi intervenen» (p. 151-191), s'estudia comparativament què passa a tots els territoris del subdialecte nord-occidental amb la vocal de l'increment dels incoatius, tret que, com ja s'ha dit, constitueix una de les isoglosses fonamentals de la divisió entre el català central i el nord-occidental. D'acord amb el treball de camp dut a terme i tenint en compte la totalitat dels dos-cents quaranta informadors del català nord-occidental de Catalunya, Andorra i l'Aragó catalanòfon, la Dra. Massanell examina quin és el grau de permeabilitat d'aquest dialecte a les formes incoatives normatives amb *e* (*serveixo*), que contrasten amb les variants típiques del nord-occidental amb *i* com a vocal de l'increment (*servixo, servixco, etc.*), i comprova que el retrocés de les formes tradicionals no és uniforme a tots els territoris d'aquest geolecte, sinó que segons les àrees actuen factors diversos que tendeixen a accelerar o frenar el procés de transformació.

L'estudi revela la constitució de diverses àrees dins el subdialecte nord-occidental segons el grau de manteniment de les variants tradicionals (o, des d'una altra perspectiva, segons el grau d'adopció de les formes de l'estàndard en la modalitat central); de menys a més permeabilitat, són les següents: l'Aragó catalanòfon, amb un manteniment dels incoatius amb *i* proper al 100% dels casos; l'àrea tortosina (la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, el Montsià i el Baix Ebre), amb un 82,7%; l'àrea ribagorçanopallaresa (l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà), amb un 75%; l'àrea central interior (el Segrià, la Noguera), amb un 57,9%; l'àrea centreoriental (l'Urgell, les Garrigues, la Segarra i el Pla d'Urgell), amb un 32,8%; i l'àrea nord-oriental (l'Alt Urgell, el Pallars Jussà i Andorra), amb només un 13,4% de manteniment dels incoatius tradicionals. Aquesta gradació confirma les hipòtesis plantejades en el segon capítol, en concret aquelles que fan referència a la influència dels factors territorials en l'abandó de les característiques dialectals, demostrant que l'administració sota la qual es troba el territori, el grau de proximitat geogràfica amb el dialecte central i la pertinença a una àrea amb una forta personalitat lingüística singularitzadora dins el conjunt nord-occidental, com són la tortosina i la ribagorçanopallaresa, són determinants en un procés de canvi lingüístic com el que s'analiza en aquesta recerca.

A més, es demostra de bell nou que, als factors territorials, se superposen els factors personals: l'edat i el tipus de població d'origen de l'individu. És clar que el grup de parlants més orientat i estandaritzat és el dels joves, però es comprova que el grau d'innovació és directament proporcional al de llur procedència geogràfica i progressa gradualment segons les zones: deixant de banda l'Aragó catalanòfon, els joves més conservadors són els de les àrees ribagorçanopallaresa i tortosina, mentre que els més innovadors es troben a les àrees centreoriental i nord-oriental. També la població d'origen condiciona el canvi lingüístic i, de fet, les solucions tradicionals romanen més fermes en els parlants que procedeixen de poblacions petites rurals, que no pas en els que provenen de poblacions més grans semiurbanes.

En l'estructura dels quatre capítols que acabem de presentar, hi volem remarcar la incorporació d'unes conclusions parcials en què la Dra. Massanell ofereix una síntesi dels aspectes més importants i alhora l'interès i el sentit de la investigació dins el conjunt de la recerca. Això no impedeix, però, que hi hagi un capítol de «Conclusions finals» (p. 193-213), on resumeix cadascun dels quatre estudis realitzats, els quals li han permès posar en relleu el procés de canvi lingüístic que està experimentant l'àrea nord-occidental del català per l'expansió del català estàndard i, per tant, del català central. En definitiva, el llibre de Mar Massanell demostra sense palliatius que el canvi lingüístic és un fenomen inherent a tota llengua i que el català no n'és cap excepció. Però també evidencia que la velocitat d'aquest canvi no és constant, sinó que pot veure's reduïda o incrementada en funció de múltiples factors que tenen a veure, fonamentalment, amb l'entorn social en què tota llengua es desenvolupa, i que l'abast territorial que assoleix una determinada transformació dins d'un domini lingüístic està condicionat per circumstàncies socials diverses. Fins i tot avança quin serà el futur dels trets tradicionals enfront dels més innovadors: segons l'autora, la substitució «es dona justament en els parlants amb més transcendència en el futur de la llengua —els joves—, i en els que tenen més poder d'irradiació —els parlants de les poblacions més grans i més ben comunicades. Ens trobem davant un procés, doncs, la consolidació del qual pot tenir conseqüències evidents per a la fesomia de la llengua temps a venir.» (p. 212).

Vista des de fora, la situació de canvi que viu el català nord-occidental pot arribar a ser considerada dramàtica, perquè es demostra que alguns dels trets identificadors estan reculant davant els que introdueix el català estàndard. I certament aquesta idea pot esdevenir una raó en contra de la introducció de la norma en territoris que no es troben sota administració catalana, com és el cas de la Franja d'Aragó, perquè serà molt fàcil esgrimir l'argument de l'anivellament lingüístic que comporta l'ensenyament de la llengua estàndard i, per tant, la minva d'elements que hi són senyes d'identitat geolingüística, cosa que, com demostra la recerca de la Dra. Massanell, resulta del tot inevitable. Tanmateix, els qui són contraris a l'ensenyament del català a la Franja d'Aragó i, encara més, a la seva oficialitat, volen obviar que el canvi lingüístic s'està produint des de fa ja molts anys justament a favor del castellà, de manera que els trets propis són substituïts, a poc a poc, per les solucions castellanes, i sembla que aquest canvi per l'altra banda no sigui gens perillós, ans al contrari. Cal obrir els ulls i veure que només mitjançant un procés paral·lel al que ha viscut el català al Principat de Catalunya (és a dir, amb una legislació clara i decidida a favor de la llengua autòctona) serà possible evitar que la llengua pròpia de la Franja resti diluïda en un castellà regional més o menys farcit d'elements dialectals d'origen català. I alerta, perquè aquesta és la situació que ja es palesa en els anomenats parlars de transició ribagorçans i lliurens.

Una reflexió pregona del canvi lingüístic que està experimentant el català nord-occidental des de la difusió de l'estàndard ençà, un mètode de recerca aplicable en altres àrees de l'àmbit catalanoparlant i una base de dades aprofitable per a desenvolupar estudis diversos, són, en síntesi, les aportacions fonamentals d'aquesta publicació de Mar Massanell, a qui hem de regraduar sincerament la tasca desenvolupada.

Javier GIRALT LATORRE
Universitat de Saragossa